

Dalia Šiukštienė*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Kinija: racionalieji lūkesčiai ir ekonominis nacionalizmas

Kinijos transformacija iš pasaulio ekonomikos periferijos į branduolį vadinama ir globalizacijos siaubo, ir globalizacijos sėkmės pavyzdžiu; milžiniškais tempais besiplečiantis ekonominis ir politinis Kinijos potencialas tampa svarbiu iššūkiu tarptautinės sistemos *status quo*; šiame straipsnyje autorė, pasitelkdama pamatinius politinės ekonomijos teiginius, oficialią statistiką bei institucinius vertinimus, plėtoja mintį, kad Kinijos sugrįžimą į dinamišką pasaulio ūkį po kelių dešimtmečių autonomijos sąlygojo šalies politikos ir verslo elito gebėjimas pasirinkti prioritetus ir taip išlaisvinti rinkos jėgas, pasinaudoti finansinio kapitalo pertekliumi pasaulyje ir jo dėsningu judėjimu į tas vietas, kur didžiausias ribinis pelningumas, ir kartu tikslingai manipuluoti sinocentriškoms tautos nuostatomis; materializuodama viziją, kurią jai parodė industrinės valstybės, Kinija gali naudotis didžiuliu pranašumu – peršokti atskiras ekonominio vystimosi stadijas ir taip pralenkti bet kurią pramoninį lyderį, tačiau tampa akivaizdu, kad nacionalinė biurokratija, pernelyg pasiduodama gynybinio ekonominio nacionalizmo diktatui ir siekdama neproporcingai didelės ekonominės naudos sau, gali prarasti pagrindinį ekonominio augimo protrūkio stimulatorių – užsienio investicijas.

Įvadas

„Kinijos dėka prekės Europos parduotuvėse yra pigesnės, verslo sąnaudos mažesnės, Europos bendrovės konkurencingesnės, rinkos Europos eksportuotojams didesnės, o palūkanos mažesnės“, – 2006 m. spalio 24 d. džiaugėsi Peteris Mandelsonas, už prekybą atsakingas Europos Komisijos narys, pristatydamas naują ES ir Kinijos santykių strategijos dokumentą¹. Jo pranešime buvo teigiama, kad Europa tiek politiniu, tiek ekonominiu požiūriu yra suinteresuota remti Kiniją, kad ji sėkmingai taptų klestinčia, stabilia ir atvira šalimi, kur vadovaujamosi teisinės valstybės ir laisvosios rinkos principais. Prieš kelerius metus PPO generalinis direktorius *Supachai Panitchpakdi* kalbėjo, kad be Kinijos žmonijos istorijoje nebuvo kito ekonomikos pavyzdžio, kuri būtų galima įvardinti pasaulio ekonomikos varikliu, o pati Kinija – tai įkvėpimo šaltinis kitoms besivystančioms valstybėms².

* Dalia Šiukštienė – ekonomistė, Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros lektorė. Adresas: Šilo g. 5 A, 10322 Vilnius, tel. 8-5-2103569, el. paštas – d.siuksiene@delfi.lt.

¹ IP/06/1454, http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/china/index_en.htm, 2008 02 06.

² Supachai Panitchpakdi, „Putting the Doha Development Agenda back on track: why it matters to China“, *Speech at the International Forum „WTO and China“*, Beijing, 10 November 2003.

Po istorinio sąstingio aštuntojo dešimtmečio viduryje, kada Kinijos dalis buvo sumenkusi iki 8 proc. pasaulio BVP lygio, Kinijos ekonomika vėl „grįžta į sceną“ – pagal 2007 m. duomenis, yra ketvirta pasaulyje po JAV, Japonijos ir Vokietijos. Tai, perfrazuojant Europos centrinio banko prezidento *Jean-Claude Trichet* mintį, demonstruoja atgimstančią Kinijos galią, sietiną su faktu, jog 1820 m. Kinija kartu su Indija gamino apie pusę pasaulio produkcijos³.

Tačiau 2008 m. pasaulio spaudoje Kinija vis dažniau imama pravardžiuoti raju drakonu, kaltinama naujos kolonializmo bangos kėlimu ir bandymu industrines valstybes palikti „ant ledo“. „Naujųjų“ kinų „superalkis vartojimui“, pasak Tarptautinės energetikos agentūros, iki 2030 m. privers patrigubinti naftos importą. O suklestėję fermeriai, kalnakasybos verslovės, naftos tiekėjai ir bankininkai jau mėgaujasi tokiais ekonomikos naujadarais, kaip „kylančių kainų biržos“, „cikliška plėtra“ ar „superciklas“⁴.

Didėjanti Kinijos ūkio priklausomybė nuo neatsinaujinančių energetinių išteklių, o kartu ir pirmavimas pasaulyje pagal anglies, plieno, vario sunaudojimą, buvimas antrąja valstybe po JAV pagal naftos ir elektros poreikį, verčia nerimauti tiek industrinių valstybių, tiek pačios Kinijos politikos lyderius. Ryškus pramonės struktūros posūkis į sunkiąją pramonę reiškia dar didesnę gamtinių išteklių poreikį ir vis dramatiškesnes pasekmes pasaulio gyventojams. Vien tai, kad Kinijos metalurgijoje jau sunaudojama per 16 proc. visos šalies energijos (o jos pagrindas – akmens anglies deginimas), kai visiems šalies namų ūkiams tenka tik 10 proc. energijos⁵, žada dar daugiau rūgščių darinių atmosferoje bei nuolatinį smogą Kinijos miestų gyventojams. Laiminami vyriausybės, Kinijos bankai moka labai menkas palūkanas savo indėlininkams ir „pigiai“ skolina pinigų valstybei priklausančioms įmonėms. Pastarosios, valstybei mokėdamos tik simbolinius žemės mokesčius ir dividendus, gali vis daugiau pelno nukreipti į gamybos plėtrą ir naujų, bet vis tokių pat energijos imlių ir aplinką teršiančių gamybų vystymą. Tai reiškia, kad šiandieninės Kinijos gyventojai – bankų indėlininkai ir eiliniai mokesčių mokėtojai – subsidijuoja savo šalies sunkiąją pramonę, kuri, deja, lėtai, bet sistemingai juos pačius nuodija.

Tačiau būtų neteisinga problemų bei grėsmių aplinkoje nepastebėti ir neįvertinti Kinijos politikos ir verslo elito gebėjimo pasirinkti prioritetus ir išlaisvinti rinkos jėgas, išnaudoti visas galimybes, kurias, siekiantiems greito ekonominio ir pramoninio vystymosi valstybiniame ir privačiame sektoriuje, gali suteikti prekyba, užsienio investicijos bei technologijų importas. Kitaip tariant, politinis ekonominis Kinijos fenomenas įrodė, kad atsilikimas turi savų privalumų, o rinkos naujokai gali daug laimėti, taikydami agresyvią ir „neteisingą“ taktiką.

Straipsnis neleidžia aprėpti visų šio fenomeno aspektų ir pokyčių tarptautinėje ekonominėje erdvėje, santykių su kitais didžiaisiais tarptautinės sistemos veikėjais – JAV, ES ar Rusija, kuriuos provokuoja auganti Kinijos

³ Pagal Pasaulio banko informaciją (žr. www.worldbank.org, 2008 03 12).

⁴ „The new colonialists“, *The Economist*, 15 March 2008, p. 13.

⁵ *Ten pat*.

galia. Todėl autorė apsiriboja prielaida, kad KLR makroekonominė politika yra pagrindinė arena, kurioje vyksta ir politinė konkurencija, ir siekia sau įdomiausio tikslo – patikrinti XX a. prognozes nūdienoje (2008 m.), ieškant korelacijų su moderniais teoriniais požiūriais. Patyrusi, kad dauguma dabarties analitikų tarsi užstringa teorinių versijų lygmenyje ir paskęsta tautinėje savimeilėje, pernelyg pasinerdami į jėgos balanso palaikymo ir geopolitinių pokyčių atspindžius Kinijos ūkio strategijoje, teoretikų mintimis autorė naudoja selektyviai. Laisvosios rinkos filosofiją atstovaujančio leidinio *The Economist* 2008 m. informacijos ir tarptautinių verslo organizacijų apklausų bei statistikos duomenų interpretacija pateikiama trimis vienas kitą papildančiais skyriais, rišančiąja grandimi pasirinkus du aspektus. Pirmasis – tai racionaliujų lūkesčių aspektas, kurio svarba ekonomikai pripažįstama nuo tada, kai Keyneso „Bendrojoje teorijoje“, aiškinant investicijų svyravimus, buvo panaudota tikrojo gyvybingumo sąvoka⁶. Antrasis aspektas – tai dėl rinkos ypatybės kaupti turtą ir sukurti jėgos santykius tarp nevienodos ekonominės galios šalių atsirandantis ekonominis nacionalizmas⁷. Toks analizės principas leidžia „išgryninti“ dvi naujas galimybes Kinijos ūkio plėtrai bei dvi grėsmes, galinčias tapti stabdžiu realizuojant „pirmosios tarp lygių“ valstybės viziją. Dvi naujos galimybės – tai infrastruktūros veiksnio, kaip galimo ekonomikos multiplikatoriaus, išnaudojimas ir pasaulio finansinio kapitalo pertekliaus „įdarbinimas“ šioje srityje bei sinocentriškų tautos nuostatų stimuliavimas, skatinant didinti pridėtinę darbo vertę. Pirmoji grėsmė – tai nacionalinio lygio biurokratijos inercija ir siekis turėti viršenybę prieš regionų biurokratus, pasireiškiantis gynybinio ekonominio nacionalizmo sprendimais. Antroji – tai kylantis marksizmo ir *Mao* ideologinio paveldo lygis vidaus politikoje bei ideologijoje ir skatinantis antivakarietišką nacionalizmą bei dvigubų standartų egzistavimą harmoningos visuomenės inspiracijomis skatinamos, bet socialinės atskirties gniuždomos milijardinės tautos sąmonėje.

⁶ 1995 m. Robertas Lucasas, už darbus apie lūkesčius gavęs Nobelio premiją, kartu su Thomu Sargentu šiuolaikinius žmonių lūkesčius pavadino racionaliais, nes jie formuojami nebe paprasta praeities ekstrapoliacija, o vadovaujantis racionaliomis prognozėmis. Teorija teigia, kad modernios makroekonomikos terpėje visada gyvuos tikėjimas, kad finansų rinka, žmonės ar įmonės darys viską, kad numatytų ateitį, kitaip tariant, savo veiklos pasekmes, geriausiu būdu pasinaudoję visa turima informacija (žr.: Blanchard, Oliver, *Macroeconomics*, New Jersey, Pearson Education, Inc., 2006, p. 387).

⁷ Ekonominis nacionalizmas reikšmingas tuo, kad šalies vartotojų ir visos visuomenės pajamos yra paskirstomos taip, kad laimėtų valstybės ginami gamintojai ir ji pati. Ekonominis nacionalizmas sukuria ekonomines rentas, atitenkančias interesų grupėms, kitaip tariant, visuomenės ekonominė gerovė yra aukojama atskirų grupių interesams – tai valstybės sandėris su gamintojais. Uoliausi ekonominio nacionalizmo šalininkai visais laikais visose valstybėse buvo nacionalinė biurokratija ir vidaus gamintojai, atstovaujantys ginamų gamybos sričių interesus (žr.: Rostow, W.W. *Politics and the Stages of Growth*, New York: Cambridge University Press, 1971, p. 189).

1. Taikaus iškilimo filosofija ir kognityvinis disonansas dabartinėje Kinijos ideologijoje

Apie technologinių ir kitų tipų inovacijų kilmę bei priežastis žinoma nedaug, akademinuose straipsniuose dažnai aiškinama, kad egzistuoja stiprus inovacijų polinkis kauptis laiko ir vietos atžvilgiu. Tam tikrų valstybių ekonomikoje jos, esą, atsiduria tam tikru laiku. Tik nuo santykinio efektyvumo ir santykinio pranašumo priklauso, kur ir kada inovacijų centrams lemta iškilti ir smukti. Kaip kažkada savo tyrinėjimuose apie vėlyvąją Rusijos industrializaciją yra pažymėjęs Leonas Trockis, egzistuoja „kombinuoto ir netolygaus vystymosi dėsnis“. Pasak dėsnio, kopiant technologiniais laiptais, ryškiausių rezultatų lemta pasiekti valstybėms, skatinančioms užsienio technologijų importą bei gebančioms suderinti šias technologijas su tradiciniais visuomenės modeliais⁸.

XX a. pabaigos pokyčiai pasaulio ūkio struktūroje, o ypač netikėtas Kinijos ūkio augimas, iš esmės sugriovė politinės ekonomijos teiginius apie tai, kad mažiau išsivysčiusios valstybės nesugebės plėstis nereformuoto pasaulinio kapitalizmo sistemoje. Kinijos atvejis, rašančius politinės ekonomijos temomis, privertė atsiriboti nuo prieš kelis dešimtmečius išpopuliarėjusių teiginių, kad nacionalinių valstybių ir politinių sienų pasaulyje yra neišvengiami konfliktai, kai kylančios valstybės ar atskiros ekonomikos šakos bando įveikti egzistuojančius barjerus. Pastaruoju metu mokslo tyrinėjimuose ir publikacijose populiarėja mintis, jog kinų tauta yra seniai suvokusi, kaip turi gyventi „teisingai sutvarkyta hierarchinė visuomenė“, o siekis atkurti teisingumo principą provokuoja jos tikslą susigrąžinti anksčiau turėtą galią regione bei pasaulyje ir taip stimuliuoja atitinkamus veiksmus⁹.

1.1. Nauja strategija – būti „pirmąja tarp lygių“

Dera prisiminti, kad autonominio vystymosi kelią, paremtą socialistinėmis šalies reformomis, prieš 5 dešimtmečius buvo pasirinkusios net kelios valstybės. Jos deklaravo norą kaip galima mažiau išitraukti į tai, ką vadino priešiško imperialistinio pasaulio kapitalistiniu ūkiu. Teoriniuose darbuose tokį kelią siūlė ir valstybių pasirinkimą gyrė kai kurie priklausomybės teorijos šalininkai. Kelios valstybės – Kuba, Tanzanija ir Kinija – išties pasiekė tam tikrą gerovės bei ekonominio teisingumo strategijos tikslą.

Tačiau, kaip teigia Kinijos ekonomikos analitikai, socialinėje ir ūkinėje srityje lauktų rezultatų nebuvo per ilgai¹⁰, o *Mao Zedung* paskelbta „Didžiojo

⁸ Knei-Paz, Baruch, *The Social and Political Thought of Leon Trotsky*, Oxford, Clarendon Press, 1978, p. 89.

⁹ Castro, R., „Exploring the Prospect of China’s Peaceful Emergence in East Asia“, *Asian Affairs: An American Review*, Vol. 33 Issue 2, 2006, p. 86.

¹⁰ Rydenfelt, Sven, *A Pattern for Failure: Socialist Economies in Crisis*, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1985, p. 204–213.

šiuo pirmyn“ programa (1958–1961) žlugo, kai buvo atsiribota nuo Sovietų Sąjungos. Kilusi kultūrinė revoliucija dar stipriau sudarkė mokslinę ir techninę šalies bazę, ūkį. Prireikė dešimtmečių, kol *Deng Xiaoping*, į valdžią atėjęs po *Mao* mirties, prakalbo, kad jokia šalis negali vystytis „užsidariusi duris“, nes būtent izoliacija, esą, atvedė Kiniją į skurdą, atsilikimą ir nežinojimą¹¹.

Akademių darbuose, bandant nustatyti šiuolaikinės Kinijos vietą pasaulio sistemoje, jos geopolitinė tapatybė ir užsienio politika dažnai aiškinamos „teisingos vietos pasaulyje“ atgavimo filosofija ir tradicinėmis konfucionistinėmis vertybėmis – pasididžiavimu savo istorija ir civilizaciniais pasiekimais, universalios ir visavertės harmonijos siekimu. Net Lietuvos politologai, remdamiesi kinų geopolitinės tapatybės tyrinėtojų teiginiais apie tai, kad etnocentriškas jų valstybės iškilimas yra savaime suprantamas dalykas, atkreipia dėmesį į frustracijas dėl to, kad Kinija vis dar nėra pirmoji pasaulio valstybė¹².

„Taikus iškilimas“ Kinijos užsienio politikos koncepcijoje, atsiradęs taip vadinamu ketvirtosios lyderių kartos laikotarpiu, atspindi modernią Kinijos imperialistinę ideologiją. Pasak įvairių šaltinių, tokia ideologija yra paremta ekonominio, karinio, socialinio ir kultūrinio bendradarbiavimo tarp kaimyninių valstybių siekiu, kuris būtų abiem pusėms naudingas. Todėl Kinijos, arba Vidurio valstybės, kaip ją vadina patys kinai (kinų k. *Zhongguo*), vaidmuo bendravime būtų ne vienareikšmiškai kontroliuoti, o būti „pirmąja tarp lygių“ valstybe. Nuolatinis visuomenės nepasitenkinimo turimais ekonomikos pasiekimais stimuliuojamas ir kinų tautoje giliai glūdinčio „istorinės skriaudos“ jausmo skatinimas provokuoja savo jėgą jau įrodžiusius prarastos regioninės galios atkūrimo lūkesčius¹³. Žinant, kad visas socialines ir ekonomines tendencijas galima vertinti, pasitelkiant conceptualius matematikos teiginius, Kinijos ekonomikos atžvilgiu prasmingu tampa didžiųjų skaičių dėsnis, leidžiantis sudėlioti bet kokių įvykių seką į aiškia grandinę. Tokiu būdu dėsnį atsargiai interpretuodami ir pasinaudoję 1 proc. sąvokos pavyzdžiu, galime hipotetiškai įvertinti „istorinės skriaudos atitaisymo“ lūkesčių potencialą ir įtaką ne tik tolimesnei Kinijos, bet ir pasaulio sistemos raidai¹⁴. Nors ekonominė istorija pateikia atvejų, kai žmonės, įmonės ar finansų rinkos dalyviai, pradėję realybės pojūtį, tapdavo pernelyg dideli optimistai ar pesimistai, o jų lūkesčiams nebuvo lemta realizuotis, tačiau visi žinomi atvejai dažniausiai būdavo susiję su techniniu ir informaciniu ribotumu. Šiuolaikinės komunikacijų technologijos,

¹¹ *Ten pat.*

¹² Lopata R., Statkus N., „Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, p. 51.

¹³ Pasak atskirų šaltinių, kinai savo šalies iškilimą vertina kaip teisingumo išsipildymą – savaime suprantamą dalyką susigrąžinant prarastą statusą. Didžiuodamasi savo istoriniais ir civilizaciniais pasiekimais, tauta natūraliai priima Kinijos galios grįžimo procesą – tarsi jis būtų istoriškai determinuotas, ir tuo pačiu reiškia nusivylimą dabartine padėtimi [žr.: Lopata, (note 12)].

¹⁴ Jei 100 žmonių bendruomenėje teisingumo reikalauja tik vienas, likusieji 99 tiesiog nereaguoja. Jei 1000 žmonių bendruomenėje mitinguos 10 asmenų, 990 juos užgoš savo abejingumu. Kinijos atveju, kai gyventojų – 1,3 mlrd., galime tikėtis, kad apie šalies „teisingą padėtį“ kalbės šimtai tūkstančių kinų ir tokiomis mintimis paveiks kitus šimtus tūkstančių; kai jų skaičius pasieks kritinę masę, kiekis ims daugintis savaime, jėga darysis stipresnė, nei procentinio santykio sąvoka leido tikėtis.

pvz., internetas, jau suteikia neribotas galimybes stiprėti individų tarpusavio ryšiams ir taip didėti lūkesčių realizavimo galimybėms.

Kinijos politinės jėgos demonstruoja tikrai išmoningą manipuliavimą sinocentristiškais tautos nuostatomis ir tradicinėmis vertybėmis, formuojant ekonominės, politinės ir kultūrinės-civilizacinės įtakos zoną. Prieš penkerius metus kinai buvo skatinami didžiuotis, kad jau pradėjo vykdyti savo kosminę misiją, o pasiekimais po kelerių metų pasivys JAV ir Rusiją, 2007 m. – kad jų tautiečiai jau parengti skristi į mėnulį, 2008 m. – kad surengė prabangiausias sporto istorijoje neriboto biudžeto Olimpines žaidynes ir įrodė pasauliui, kad yra ne tik didžiausia, bet ir „sportiškiausia“ tauta. Pagaliau nors vienoje srityje buvo aplenkta Jungtinės Amerikos Valstijos, kinų komandai gavus 100 olimpiinių apdovanojimų ir absoliučiai daugiausia aukso medalių, kurių laimėtojams vyriausybė skyrė ir didžiausias pasaulyje premijas – po 1 mln. JAV dolerių.

Visais laikais turėjusi daug stiprios valstybės privalumų, daug ekonominių išteklių ir palyginti didelę vidaus rinką, Kinija nepajėgė įgyvendinti autonominio vystimosi strategijos. Akivaizdu, kad po kelių dešimtmečių autonomijos grįžti į dinamiškai besivystantį pasaulio ūkį Kinijai gali padėti tik kitų valstybių ekonomikos pasiekimai – investicijos iš Vakarų, modernios technologijos bei „atvira“ prekyba. Tačiau akivaizdu ir tai, kad Kinijos ekonomikos atgaivinimo kampanija buvo ir tebėra grindžiama *Mao* laikais išvirtinusi ir kognityviniu disonansu aiškinamu šūkių poveikiu¹⁵.

1.2. *Mao* įvaizdis – įrankis didinti valstybės galią

Pasak Kinijos atvejo tyrinėtojų, valstybės istorijoje buvo vienintelė asmenybė, imperatorius *Qin Shi Huang*, pradėjęs statyti Didžiąją kinų sieną, savo populiarumu ir įtaka milijardinės tautos sprendimams prilygstantis 1976 m. mirusio *Mao* įtakai. Nors buvusio vadovo ideologinio palikimo įtaka dabartiniam ekonomikos vystimuisi vertintina kaip simboliška, tačiau *Mao* portretas ant šiandieninės Kinijos banknotų, kelionės krepšių ir apsipirkimo krepšelių, sagių ir ženkliukų, laikrodžių ir kitokių plačiai pardavinėjamų smulkmenų yra nepaprastai reikšmingas. Dirbantiems ir kuriantiems žmonėms *Mao* atvaizdu ir šūkais nuolat primenama inovacijų svarba, nuolatinė konkurencija ir privalomas savikritiškumas. Nors, kaip dabar įprasta vertinti, to meto Kinijos ekonomikos pasiekimai buvo skurdūs, ekonominė politika – be „karkaso“, o vadovavimas – „be smegenų“, bet kokia iniciatyva ar deklaruojama inovacija atrodo virsianti nauja įcentrinė jėga valstybės galiai didinti. Valdymo mokslas tokią įtaką vadintų restruktūrizavimo poveikiu – kuo plačiau išsklaidysi veiklą ir funkcijas, tuo lengviau pasislėpsi nuo atsakomybės.

Po *Mao* laikotarpio atsigavusi Kinijos ekonomika bei valstybės „lopymo

¹⁵ Kampanijos šūkis „Faktų tiesa“ (ang. „Truth from facts“) prilyginamas žymiam *Mao* šūkiui „Tarnauti žmonėms“ (ang. „Serve the People“), nes abu visuomenėje kelia nuoširdų tam tikrų dalykų pripažinimą ir pasitikėjimą jais, nors iš tikrųjų valstybėje daroma kas kita (žr.: „Staying at the top“, *The Economist*, 22 December 2007, p. 116).

politikos“ įgyvendinimas, daug kitų gerų pasiekimų yra siejami su *Deng Xiaoping* vardu. Šio šalies vadovo retorika padėjo sukurti keturių modernizacijų programą ir atkreipti pasaulio dėmesį į šiuolaikišką, socialiai orientuotą, rinkos ekonomiką bei supervalstybės padėtį atitinkančią gynybos sistemą, tačiau jo atvaizdo net ant menkos vertės monetos nėra. O *Mao* įvaizdžio galios pavyzdys – tai tūkstančių žmonių vienybė kritinėje situacijoje po 2008 m. gegužės 12 d. žemės drebėjimo Kinijos pietvakarinėje dalyje, *Sichuan* provincijoje, kai vadinamieji „vidurinėsios klasės“ atstovai nuosavais ir taksi automobiliais organizavo „skubų traukinį“ gabenti nukentėjusius¹⁶. Kaip vėliau sarkastiškai komentavo pasaulio spauda, Kinijos ministrui pirmininkui *Wen Jiabao* teliko „paskubėti, kad nepavėluotų į sceną ir penkias dienas vaidintų apsiašarusių gelbėjimo operacijų vadovą“¹⁷.

Manytina, kad dabartinės Kinijos ekonomikos politikos formuotojai, siekdami valdyti milijardo žmonių protus ir darbo rezultatus, stengsis kaip įmanoma ilgiau išlaikyti kognityviniu disonansu paaškinamą *Mao* įvaizdžio įtaką. Tai reikštų sėkmingą manipuliavimą moderniais ir savo galią Kinijoje jau įrodžiusiais įvaizdžio palaikymo būdais. Jais valdymo mokslo specialistai įvardintų skambių šūkių populiarinimą, „aštrios“ spaudos įvaizdžio palaikymą, ištikimų bendraminčių rato subūrimą bei žmonių aistros kurti planus ir vizijas išnaudojimą. Juk dar žymusis novelistas Edgaras Po yra pastebėjęs, kad žmogaus gyvenimas laimės yra kupinas daugiausia dėl to, kad žmogus amžinai laukia, jog netrukus taps laimingas.

2. Keturių modernizacijų programos dvasia

Pasaulinės ekonomikos augimo ir struktūrinių pokyčių istorija – tai veiklaus liberalizmo, atvirumo ir laisvosios prekybos laikotarpių susipynimas su stagnacijos, protekcionizmo ir nacionalinių konfliktų laikotarpiais. Struktūriniai pokyčiai valstybėse provokuoja ekonominius konfliktus, todėl teorijoje imamasi naujų vidaus veiksnių analizės, pavyzdžiui, iškeliant interesų grupių faktorių. Dėl egzistuojančio tiesioginio ryšio tarp pramonės ir visos ekonomikos vystimosi, tarp ekonominio apsirūpinimo ir politinės autonomijos, tarp

¹⁶ Buvo pranešta, kad apie 74 tūkst. žuvę ir dingę be žinios, 247 tūkst. sužeisti ir 5 mln. žmonių, kurie likę be pastogės. Tokia nelaimė kinų tautą ištiko tuo metu, kai šalies vyriausybė dorojosi su nacionalizmo protrūkiu dėl Tibeto klausimo, negatyviu Vakarų valstybių požiūriu į susidariusią situaciją bei artėjančių Pekino olimpinė žaidynių problemomis. Buvo aišku, kad įprastos pajėgos – armija ir specialieji civilių gelbėtojų padaliniai, komunistinio jaunimo lygos aktyvistai bei Kinijos raudonasis kryžius – bus bejėgės susitvarkyti sudarkytoje *Sichuan* provincijos zonoje. „Come on China!“ – tokį visomis kalbomis suprantamą šūkį, pasak stebėtojų, pirmieji skandavo 100 tradiciniais darbo drabužiais vilkinčių žmonių, su žvakėmis, raudonomis vėliavėlėmis bei *Mao* portretais rankose policijos automobilių šešėlyje marširavusių tamsiomis *Chengdu*, provincijos sostinės, gatvėmis. Palydimi sentimentaliais komentarais, šie vaizdai, retransliuoti per daugybę žiniasklaidos kanalų, per naktį pakeitė situaciją nukentėjusioje provincijoje (žr.: „China helps itself“, *The Economist*, 24 May 2008, p. 68).

¹⁷ *Ten pat*.

karinės galios ir nacionalinės nepriklausomybės visos šiuolaikinės valstybės siekia turėti modernią pramonę. Kinijos atvejį galima pagrįsti dar K. Marxo suformuluotu teiginiu, kad mažiau išsivysčiusios šalys siekia perimti pažangias technologijas iš valstybės hegemono arba kitų išsivysčiusių valstybių. Tai reiškia, kad prieš kelis dešimtmečius kelios pramoniniu požiūriu išsivysčiusios šalys menkai išsivysčiusiam kraštui, t. y. Kinijai, parodė jo paties viziją. Dabar Kinija jau naudojasi ypatingu pranašumu – ji gali peršokti atskiras ekonominio vystymosi stadijas, taip pralenkdama bet kurią pramoninį lyderį¹⁸. Norėdama sukurti efektyvią masto ekonomiją ir gauti reikiamų užsienio valiutos išteklių bei pagrindinio kapitalo importui finansuoti, ji aktyviai skverbiasi į pasaulio rinką, o, veikdama sėkmingai ir turėdama mažesnio darbo užmokesčio struktūrą, gali ne tik konkuruoti, bet ir susilpninti ekonomiškai stiprių šalių pozicijas atskirose ekonomikos srityse¹⁹.

Sutinkant su prielaida, kad kiekvienos naujos pramoninės valstybės iškilimo pasekmėms didžiausią įtaką daro pokyčių sparta ir santykinio pranašumo difuzijos laikas²⁰, verta prisiminti, kad Kinijos *keturių modernizacijų* programa vykdoma jau nuo 1978 m. Jos tikslas – deklaruojamas siekis sukurti šiuolaikišką, socialiai orientuotą rinkos ekonomiką ir šaunios valstybės padėtį atitinkančią gynybos sistemą. Tuo metu pasaulyje daugėjo sunkumų dėl vis spartėjančių pranašumo pokyčių ir išorinių sukrėtimų. Staigiai keturgubai padidėjus energetinių išteklių kainoms, pasikeitė vartotojų poreikiai, o pirmaujančių pasaulio valstybių kapitalo fondai ėmė atrodyti atgyvenomis. Ekonomikos analitikai ir progresyvūs politikos lyderiai ėmė pastebėti, kad atsilikimas turi savų privatumų, jog pirmauti ne taip jau ir lengva, o tokioje situacijoje rinkos naujokai gali daug laimėti, taikydami agresyvią ir „neteisingą“ taktiką²¹.

2.1. Infrastruktūrų bumas – naujasis ekonomikos multiplikatorius

2008 m. pasaulio statistikos duomenys rodo, kad vizijos, kurias menkai išsivysčiusioms valstybėms daug metų rodė industrializuoti kraštai, buvo suvoktos kaip iš tikrųjų pasiekiamas tikslas – kalbama apie didžiausią kada nors pasaulio ūkyje buvusią investicijų į infrastruktūrą bumą besivystančiose šalyse. Pasak analitikų, jose per artimiausius 10 m. bus investuota apie 22 trilijonus JAV dol., vykdant automagistralių, geležinkelio, elektros perdavimo linijų tiesimo

¹⁸ Sen, Gautam, *The Military Origins of Industrialization and International Trade Rivalry*, New York: St. Martin's Press, 1984, p. 15.

¹⁹ Pvz., Amerikos firmos *Samsonite* sprendimai: 30 m. lagaminus gaminusi Belgijoje, 1997 m. firmą perkėlė į Slovakijos miestą *Samorin*, kur tuo metu bedarbystė siekė 20 proc. Po 9 m., kai Slovakijos darbininkai ėmė reikalauti „europietišku“ atlyginimų, *Samsonite* atleido 350 slovakų, uždarė įmonę ir perkėlė gamybą į Kiniją. ES restruktūrizacijos stebėjimo agentūra (ERM) skelbia, kad vien tarp ES „naujokių“ panašių atvejų suskaičiuojama per 20.

²⁰ Pasak G. Seno, iki Kinijos iškilimo santykinai trumpu laikotarpiu žymiausią dalį pasaulyje gamino D. Britanija (laikotarpis po Napoleono karų iki XIX a. pab.), Vokietija (1890–1913), JAV (po 1890 m. ir dabar), Japonija (1981 m. pripažinta svarbiausia kapitalo eksportuotoja) [žr.: Sen (note 18)].

²¹ Rostow, W.W. *Politics and the Stages of Growth*, New York: Cambridge University Press, 1971, p. 64.

bei telekomunikacijų projektus. 43 proc. (apie 9,3 tril. JAV dol.) šių investicijų teks Kinijai²². Tų pačių šaltinių duomenimis, pastaruosius penkerius metus infrastruktūros projektai Kinijoje vidutiniškai sudarė apie 12 proc. BVP, taigi per paskutinius 5 metus realios naudos šioje srityje sukurta tiek, kiek per visą XX a., nors dauguma ekonomistų teoretikų pripažįsta, kad gera infrastruktūra visada buvo svarbiausia greito valstybių ekonominio augimo²³ prielaida, tačiau yra nuomonių, kad valstybių išlaidavimas infrastruktūros projektams – tai ekonominio augimo pasekmė. Manoma, kad Kinijoje poreikis elektrai, būstui ir sanitariniam aptarnavimui, susisiekimo paslaugoms auga, praturtėjusiems „kaimiečiams“ vis aktyviau migruojant gyventi į miestus.

O didėjanti paklausa visada provokuoja investuoti į perspektyvias sritis. Modelį, nustatantį ateities investicijų į infrastruktūrą paklausos ir bendrojo ekonomikos, gyventojų skaičiaus bei urbanizacijos lygio koreliaciją, aktyviai propaguoja, pavyzdžiui, *Goldman Sachs* bankas. Jo specialistai paskaičiavo, kad jei santykinė dalis kinų, gyvenančių miestuose, padidėja 1 proc., tai, pavyzdžiui, suminis elektros galingumas vartotojams turi būti didesnis 1,8 proc. Kai pajamų 1 kinui dydis išaugs 1 proc., paklausa elektros energijai šalyje padidės 0,5 proc., oro linijų keleivių skaičius – 1,4 proc. ir t.t. Tokia logika leidžia prognozuoti, kad per artimiausią dešimtmetį suminis elektros galingumas Kinijos vartotojams turės būti didesnis 140 proc., kad keliaujančių lėktuvais skaičius išaugs iki 3,5 karto, (tai reiškia ir naujų oro uostų statybos bumą), o fiksuoto ryšio telefonijos vartotojų skaičius gali padidėti net 13 kartų. Kitaip tariant, šiandieninės Kinijos infrastruktūros plėtrą, kuri kartais vadinama ekonominio augimo prielaida, kartais – jo pasekme, teisinga būtų pavadinti moderniausių ekonomikos multiplikatoriumi²⁴.

Pirma, dėl investicijų į infrastruktūrą atsiras naujų darbo vietų, nes reikės tiesti automagistrales ir vietos kelius, geležinkelius ir telekomunikacijas. Antra, taip didinamos visuomenės pajamos bei skatinamas greitas vartojimas. Trečia, gerėjant susisiekimui, ūkininkai iš atokių provincijų vis daugiau žaliavų pristatys į miestus, o perdirbėjai eksportuos daugiau savo produkcijos. Ketvirta, auganti statybinių medžiagų ir įrengimų paklausa išlaikys aukštą jų kainas, o tai išlaikys ir aukštą kitų vartojimo prekių kainų lygį. Tai skatins plėsti gamybą pačioje Kinijoje arba importuoti papildomus gaminių kiekius, tai toliau mažins Kinijos einamosios sąskaitos perteklių. Jei Kinijai pavyks išlikti valstybe su žemiausiais transportavimo kaštais, tai šalis ir toliau mėgausis augančiais užsienio prekybos ir bendraisiais ekonomikos rodikliais. Pasaulio banko skaičiavimu, investicijoms į Kinijos infrastruktūrą padidėjus 1 proc., tiek pat, tikėtina, didės ir šalies BVP.

²² „Building BRICs of growth“, *The Economist*, 7 June, 2008, p. 80.

²³ Pirmuoju infrastruktūros bumu pripažįstama britų „manija geležinkeliams“, kilusi apie 1840 m., tačiau ir tuomet infrastruktūros projektai sudarė tik 5 proc. D. Britanijos BVP (žr.: Ten pat).

²⁴ Ekonomikos teorijoje tai koeficientas, parodantis, kaip pajamų kitimas priklauso nuo investicijų; uždaroje ekonomikoje be aktyvaus ekonomikos politikos formavimo $k=1/MPS$, kai angl. *MPS – Marginal propensity to save* arba $\Delta S/\Delta Y$ – polinkio taupyti ir pajamų pokyčių santykis (žr.: Blanchard, Oliver, *Macroeconomics*, New Jersey, Pearson Education, Inc., 2006, p. 445).

Verslo sluoksniuose tikima, kad investicijos Kinijoje duoda gerą finansinę gražą. Tą patvirtino JAV – Kinijos verslo tarybos (ang. *US–China Business Council*) bei ES Prekybos rūmų (ang. *EU Chamber of Commerce*) atliktos investuotojų apklausos. Jų duomenimis, 83 proc. investuotojų į Kinijos ūkį 2007 m. gavo jų lūkesčius pateisinusį pelno dydį, o 2/3 respondentų nurodė, kad jis prilygo vidutiniškam jų kompanijos rodikliui – pelno norma buvo tokia pat, kaip ir kompanijos padaliniuose kitose valstybėse. 84 proc. apklaustųjų nurodė, kad Kinijoje buvo investuojama siekiant prioritetinių strateginių kompanijos tikslų: 46 proc. taip kūrėsi platformą eksportui į kitas Azijos rinkas, o 28 proc. – gaminiams eksporto forma sugrąžinti į JAV. 85 proc. apklaustų verslininkų nurodė, kad Kinijos padalinių pajamos 2007 m., lyginant su ankstesniais metais, smarkiai išaugo, o 61 proc. respondentų neabejoja, kad analogiško dydžio pajamas jų padaliniai Kinijoje generuos ir 2008–2010 metais²⁵. Blika prisiminti fundamentalų racionaliuų lūkesčių teorijos teiginį – būtent lūkesčiai per ilgesnį laikotarpį veikia paklausą, lemiančią gamybą. Pasikliaudami prielaida, kad rinkos dalyviai savo ateities lūkesčius formuoja, geriausiu būdu pasinaudoję visa turima informacija, kartais netiesiogiai, tik vadovaudamiesi viešais ar privačiais ekspertų vertinimais, galime suprasti pasaulio ekonomikos raidos tyrinėtojų nuogastavimus, jog Kinija iš regioninio konkurento virsta globaliu konkurentu. Didžiulė investavimo programa, kuriai yra subrendusi Kinijos ekonomika, gali įtraukti lig šiol laikytas fantastiškoms privataus kapitalo apimtis. O tai, prognozuotina, išjudins šalies vertybinių popierių rinką, ypač paklausą ilgus trukmės VVP, bei įteisins naujus investicijų reguliavimo pakeitimus.

2.2. Naujasis pasaulio finansų vadybininkas

Pasaulio finansininke Kinija pradėta vadinti 2008 m., kad buvo susivokta, kad jos einamosios sąskaitos perviršis nuo 1–3 proc. šio dešimtmečio pradžioje padidėjo iki 9,5 proc. ir auga toliau, o kapitalo sąskaitos balansas daugybę metų yra teigiamas ir vis didėja.

Nors oficialiose tarptautinių institucijų ataskaitose teigiama, kad verslo sąlygos Kinijoje tebėra gana sudėtingos, o kai kuriuose sektoriuose vykdoma protekcionistinė politika²⁶, šalies ūkis pritraukia vis daugiau tiesioginių užsienio investicijų (TUI). Užsienio kapitalo įmonės, manoma, yra pagrindinis TUI Kinijoje tikslas. Tokio tipo įmonės 2007 m. sudarė apie 78 proc. visų naujai įteisintų investicinių struktūrų. Nors bendras skaičius investicinių projektų, kuriuos buvo leista Kinijoje vykdyti 2007 m., lyginant su ankstesniais metais, nuo 41485 sumažėjo iki 37888, tačiau finansinio kapitalo jie pritraukė 13,8

²⁵ „Special Report: Strategic Economic Dialogue Aftermath“, <http://www.uschina.org>, 2008 07 04.

²⁶ Ribojamos tiesioginės investicijos, susijungimai bei įsigijimai – taikomi įvairiausi barjerai, neaptarti Kinijos narystės Pasaulio prekybos organizacijoje (nuo 2001 m.) sutartyse.

proc. daugiau – absoliuti suma sudarė 82,66 mlrd. JAV dol.²⁷ Todėl investicinės aplinkos apžvalgose teigiama, kad, kaip ir ankstesniais metais, taip ir 2008–2010 m. Kinija turėtų išlikti viena iš 5 populiariausių pasaulio finansinio kapitalo judėjimo krypčių²⁸. Nors didžiausia užsienio kapitalo dalis 2007 m. teko Kinijos apdirbamajai pramonei – per 40 mlrd. JAV dol., o transportui, sandėliams, paštui, telekomunikacijoms ir kitoms infrastruktūrų projektams vystyti teko tik apie 2 mlrd. JAV dol., tikėtina, kad 2008 m. statistikos rodikliai parodys ryškų pokytį pastarosios investavimo krypties naudai.

Tačiau vis ryškesni tampa požymiai, kad spekuliatyvaus kapitalo banga, Kinijoje susiformavusi 2008 m., bus žymiai didesnė nei kada pasaulio ekonomikoje yra buvusi. Iki šiol buvusi rinkų pažinimo patirtis jau tampa per menka, bandant suvokti šio reiškinio priežastis ir galimas pasekmes. Kaip bedėliotų sumas iškiliausi pasaulio analitikai, jie negali paaiškinti, iš kur Kinijos vidaus rinkoje per penkis 2008 m. mėn. atsirado apie 214 mlrd. JAV dol. Didėjančiu šalies prekybos sąskaitos pertekliumi ir TUI paaiškinama tik apie 30 proc. susidariusio oficialaus užsienio valiutos prieaugio²⁹. Todėl vis populiarnesnė tampa mintis, kad Kinijos finansų rinka niekuo nesiskiria nuo kitų besivystančių rinkų su prigimtinio reiškinio – „karštaisiais pinigais“. Pavyzdžiui, *Michael Pettis* iš Pekino universiteto *Guanghua* verslo mokyklos teigia, kad tokių pinigų kiekis Kinijos ekonomikoje siekia apie 200 mlrd. JAV dol. Skaičių mokslininkas grindžia prielaida, kad daug užsienio kompanijų deklaruojamus TUI ir eksporto rodiklius perdeda, o į Kiniją patenkantys finansinio kapitalo srautai viršija investicijų poreikį, todėl „ir dirba kur nors kitur“³⁰.

Statistikos žinynuose skelbiama, jog pagrindiniai investicijų į Kinijos ūkį šaltiniai jau kelerius metus išlieka tie patys – pagal apimčių dydį iš eilės rikiuojasi Hong Kongas, Didžiosios Britanijos Mergelių salos, Pietų Korėja, Japonija ir Singapūras. 2007 m. duomenimis, iš „stipriausio“ investuotojų dešimtuko, kuriam priklauso apie 87 proc. visų investicijų į Kinijos ūkį, iškrito vienintelė jame buvusi ES valstybė – Vokietija. Jos portfelio dydis sumažėjo 63,4 proc. – investicijas perėmė savininkai iš Mauricijaus, Vakarų Samoa, Kaimanų salų ir JAV. Situacija Kinijos rinkoje buvo pavadinta fenomenu, sukėlė susirūpinimą Kinijos valstybinėms valiutų priežiūros administravimo bei mokesčių administravimo institucijoms. Jų duomenimis, bent 2/3 TUI tampa pirmyn ir atgal keliaujančiais pinigais, kai įmonės ir atskiri asmenys dideles sumas perveda į „mokesčių rojų“ ir TUI pavidalu susigražina atgal į Kiniją³¹. Ir, be abejonės, pasinaudoja verslo lengvatomis, kurių vis daugiau siūlo Kinijos vyriausybė.

2007 m. pasaulio finansų rinkos tyrinėtojų dėmesį atkreipė nauji „žaidėjai“ – KLR nepriklausomas turto fondas (angl. *PRC's sovereign wealth fund*) ir Kinijos investuotojų korporacija (angl. *CIC*). Pastaroji įsigijo 3 mlrd. JAV dol.

²⁷ Report (note 25).

²⁸ *Ten pat.*

²⁹ „Hot and bothered“, *The Economist*, 28 June 28 2008, p. 81.

³⁰ *Ten pat.*

³¹ Report (note 25).

vertės *Blackstone* akcijų paketą, 9,9 proc. *Morgan Stanley* akcijų, už jas sumokėdama 5 mlrd. JAV dol. Skelbiama, kad per 2008 m. Kinijos investuotojai įsigis turto užsienyje už 37 mlrd. JAV dol., kai 2007 m. ši suma sudarė 26 mlrd., 2006 m. – 21,2 mlrd. Nors Kinijos vyriausybės dalis sandoriuose nėra viešinama, manoma, kad ji sudaro apie 86 proc.³²

Tuo metu, kai galinga rinkos jėga prekyboje, pinigais ar užsienio investicijomis siekia peržengti tiek Kinijos, tiek kitų valstybių sienas, išvengti politinės ar ekonominės kontrolės ir integruoti įvairių valstybių visuomenes, valstybės biurokratijos interesai ir valstybės logika Kinijos ekonominių kovų arenoje išlaiko ypatingą statusą. Kaip prieš du dešimtmečius prognozavo Robertas Heilbroneris³³, kad konkuruojančiose valstybėse kapitalo kaupimą per vyriausybes visada bus stengiamasi paimti į savo rankas ir kontroliuoti, priversti tarnauti valstybėje numatytiems tikslams bei galingoms įtakos grupėms valstybės viduje, taip ir vyksta šiandieninėje Kinijos Liaudies Respublikoje.

2.3. Ekonominis nacionalizmas – kova už didybę

Prieš ketvirtį amžiaus buvo prognozuojama, kad Azijos valstybių ekonominio šuolio galima tikėtis, kai jose bus patenkintos trys pagrindinės sąlygos. Pirmą, turėtų susiformuoti stipri nacionalinė biurokratija, kuri nustatytų, kuo reikia užsiimti pirmiausia, kokie prekybiniai, investiciniai ir kitokie komerciniai susitarimai gali pasitarnauti nacionaliniams interesams ir tenkinti sąlygas, kuriomis šalies ekonomika sąveikautų su didesne pasauline ekonomika. Antra, turėtų būti daromos didžiulės investicijos į mokslą ir žmogiškąjį kapitalą. Trečia, šalyje turėtų būti leidžiama veikti rinkos dėsniams, o skirstant išteklius turi būti vadovaujama kainų faktoriumi³⁴. Pramonės vystymuisi palanki politika – tai bet kurios augančios valstybės karinės galios ir nacionalinio saugumo garantas, bet turto kaupimas ir jėgos santykiai tarp nevienodos galios rinkos dalyvių dažnai išprovokuoja ekonominio nacionalizmo atsiradimą.

Kinijos ekonomikoje jau daugybę metų nėra nuoseklaus požiūrio į užsienio kapitalo reikšmę valstybės ūkiui – palankumo ir priešiško nuostatos keičia viena kita. Todėl pasaulio versle sudaromo problemų ir rūpesčių dešimtuko sąrašė pastarasis Kinijos aspektas vertinamas kaip vienas svarbiausių³⁵. Kinijos ekonominės politikos formuotojai atvirai skelbia, kad užsienio kapitalą reikia priversti dirbti taip, kad jis skatintų vietines inovacijas. Investicijų „kokybės“ parametrai aptariami pagrindiniuose politiniuose šalies dokumentuose, pavyzdžiui, 11-ajame pažangių technologinių šakų vystymo penkmečio plane ir 2007 m. gairėse užsienio investicijoms pritraukti. Kinijos vyriausybė bando užtikrinti, kad kuo didesni finansiniai ištekliai būtų nukreipti į naujų ir mo-

³² *Ten pat.*

³³ Heilbroner, Robert L. *The Nature and Logic of Capitalism*, New York: W. W. Norton, 1985, p. 94–95.

³⁴ Hofheinz, Roy Jr., and Calder Kent E., *The Eastasia Edge*, New York: Basic Books, 1982, p. 24–28.

³⁵ Report (note 25).

dernių technologijų vystymą, todėl 2007 m. buvo paruošta ir įteisinta ypatingo politinio dokumento – Investavimo žinyno (ang. *Catalogue Guiding Foreign Investment in Industry*) – nauja redakcija. Dokumente aiškiai atskleidžiamos visos Kinijos vyriausybei priimtinos investavimo „vietos“ ir aprašomos paskatos, kurių galima tikėtis iš šalies vyriausybės, pasirinkus jos siūlomą veiklos sritį. Tačiau, kaip ir ankstesnėse analogiško dokumento redakcijose, šalies pramonės šakos tebėra skirstomos į 3 kategorijas – kur investicijos yra skatinamos, kur – ribojamos ir kur – draudžiamos. Į „varžomų“ kategoriją naujoje Žinyno redakcijoje pateko ir kelios papildomos veiklos rūšys – tai eksporto organizavimo veikla ir daug energijos išteklių reikalaujanti chemijos pramonės, mašinų ir įrengimų gamybos bei žemės ūkio sritys.

Tačiau didžiausią nerimą užsienio kapitalo valdytojams Kinijoje bei potencialiems investuotojams kelia naujasis Antimonopolizmo ir konkurencijos įstatymas, kuriuo nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. po 14 metų santykinio centralizmo ketinama reguliuoti ekonomiką. Kinijos teisės ekspertai, pristatydami ir komentuodami naująjį dokumentą, vadina jį „ekonomikos konstitucija“ ir teigia, kad pagaliau valstybėje centralizuotą planavimą ir valstybinę nuosavybę ims keisti rinkos santykiai³⁶. Pasak rengėjų, naujasis įstatymas atspindi dabartinės Kinijos vyriausybės tikėjimą, kad ekonomikos restruktūrizacija, prasidėjusi po *Mao* mirties, toliau gali būti tęsiama tik tuomet, kai šalies vidaus vartotojai turės galimybę naudotis konkurencijos teikiama nauda – žemomis produkcijos kainomis ir aukštesne kokybe. Nuo 2006 m. konkurenciją reguliuojantys ir vartotojus ginantys įstatymai, pasak valdžios atstovų, tapo panašūs į daugelyje valstybių egzistuojančius „bedančius“, skaidrumo stokojančius biurokratijos „žaislus“. Dominuojančios šalies kompanijos esą jau kurį laiką primeta valstybei savo kainų politiką ne tik strateginėse pramonės srityse – energetikoje, transporte, metalurgijoje – bet ir šalių aprūpindamos maisto produktais, pavyzdžiui, nustato ryžių grūdų ar makaronų kainas tiek vartotojams, tiek perdirbėjams.

Šie ir panašūs vertinimai su naujaisiais Antimonopolizmo ir konkurencijos įstatymo punktais skamba gana ciniškai. Pirma, nors įstatymo įsigaliojimo terminas buvo kelis kartus atidėtas, poįstatyminių aktų, aiškinančių atskirų nuostatų taikymo aplinkybes, įstatymo įsigaliojimo dieną nebuvo. Stebėtojai juokauja, kad naujojo įstatymo „skylės“ tiek didelės, kiek didelė yra pati Kinija³⁷. Pavyzdžiui, įstatymas numato sankcijas valstybės valdomoms monopolijoms tik tuo atveju, kai jų veikla kelia grėsmę ekonominiam ar nacionaliniam šalies saugumui, bet dauguma stambiųjų Kinijos kompanijų visada buvo ir išliks valstybinės. Antra, pasiremmdama ES praktika, Kinijos vyriausybė naujuoju įstatymu suteikė teisę specialioms kontroliuojančioms institucijoms vertinti ir „laiminti“ kompanijų paraiškas susijungti ar susilieti, jei tai vyksta Kinijos teritorijoje arba turi įtakos kitoms vietos įmonėms. „Palaiminimo“ verslininkai privalės laukti nuo 30 iki 180 dienų, pagrindiniai kriterijai palankiai išvadai – „technologinė pažanga“ arba „nacionalinės ekonomikos vystymas“.

³⁶ „Busting trust“, *The Economist*, 19 July 2008, p. 67.

³⁷ *Ten pat*.

Akivaizdu, kad naujasis įstatymas yra orientuotas tik į užsienio kompanijas, kurios patirs daug papildomų kaštų, jei sutarusios su verslo savininkais kinais, bandys plėsti savo įtaką. Trečia, naujajame įstatyme nėra aptarta, kokiais kriterijais nustatoma, kad kompanija yra „dominuojanti“, todėl atskirais atvejais, neabejotina, kils neišvengiami konfliktai dėl intelektualinės nuosavybės teisių. Pavyzdžiui, Kinijos programinės įrangos ir farmacijos sektoriuose, kaip buvo teigiama lig šiol, dominuoja kelios užsienio kompanijos. Tiesioginis naujojo įstatymo taikymas leidžia jų veiklą apriboti, pavyzdžiui, atšaukiant ar suvaržant licenzijas konkrečios produkcijos gamybai, kuri paprastai būna susijusi su dideliais išankstiniais mokslinio ir tiriamojo darbo kaštais, perkeliama į produkcijos kainą per ilgąjį veiklos laikotarpį. Ketvirta, kova dėl institucinių galių kontroliuoti naujojo įstatymo vykdymą jau spėjo išryškinti svarbią Kinijos ekonomikos problemą – nacionalinio lygio biurokratijos inerciją ir siekį turėti viršenybę prieš regionų biurokratus, kurie iki šiol buvo įgalioti reguliuoti vietos kompanijų, tarp jų ir užsienio kapitalo, veiklą. Įstatymo įsigaliojimo dieną dar nebuvo paskelbta, kokia institucija kontroliuos jo vykdymą šalyje. Pasaulio spaudoje prognozuojama, kad „didysis prizas“ bus padalintas trims institucijoms, kurios atstovauja tam tikras prekybos interesų grupes, visokeriopai remiamas valstybės kontroliuojamoje ekonomikoje.

Šie faktai provokuoja prielaidą, kad Kinijos nacionalinė biurokratija, pernelyg pasiduodama gynybinio ekonominio nacionalizmo diktatui ir siekdama neproporcingai didelės ekonominės naudos sau, gali prarasti pagrindinį ekonominio augimo protrūkio stimuliatorių – užsienio investicijas. Juolab, kad vis dažniau paskelbiama faktų, įrodančių, jog Kinijos ekonomika yra pernelyg sofistikuota, kad šalis stokoja savų idėjų, inovacijų ir technologijų – skolinasi viską nuo „galvos iki kojų“, nesukuria pridedamosios vertės. Iki šiol ji konkuruoja ne inovacijomis ir kokybe, o tik pigia darbo jėga: pavyzdžiui, jei 2003 m. Kinijoje surinkto televizoriaus kaštai sudarė vidutiniškai 73 JAV dol., tai Malaizijoje buvo dvigubai, o JAV – keturis kartus didesni. Pasak *Nicholas Lardy* iš Petersono Tarptautinės ekonomikos instituto³⁸, laikotarpis, kurio Kinijai reikia, kad iš didelės pridedamosios vertės importuotojos taptų šalimi eksportuotoja, truks dar kelis dešimtmečius.

³⁸ Jo skaičiavimu, IT gaminiai, kurių iš Kinijos 2006 m. buvo eksportuota už 300 mlrd. JAV dol. (daugiausia pasaulyje), pareikalavo importuotų komponentų už 226 mlrd. JAV dol., tai reiškia tik 15 proc. pridėtinę vertę; visos Kinijos modernių technologijų įmonės yra pigios ir menkai kuniškos – pagal pajamas stambiausių kompanijų dešimtuose nėra nei vienos kinų kapitalo įmonės; užsienio investuotojams priklauso penktadalis visų Kinijos IT įmonių aktyvų ir apie 20 proc. sektoriuje sukuriama pajamų, jiems dirba apie 16 proc. Kinijos gyventojų; nors darbo užmokestis lieka šalyje, savininkų-užsieniečių pelnas kaip TUI reinvestuojamas į kitas veiklos sritis, o technologijos priklauso industrinėms valstybėms (žr.: „A special report on technology in India and China“, *The Economist*, 10 November 2007, p. 7).

3. Visuomenė, kur milijonas nėra reikšminis skaičius

Kinijoje ryškėja du požiūriai į valstybės galios, kartu ir ekonomikos augimo perspektyvą. Pirmasis vadovaujasi tradicinių rodiklių – BVP ir užsienio investicijų – pokyčio analize. Nuomonių ir prognozių laviną formuoja tarptautinės agentūros, akademinės institucijos, „protingos galvos“, įvairių pakraipų leidiniai ir interneto svetainės. Nors visada primenama, kad Kinijos spauda ir informacija yra valstybės varžoma sritis, skelbiant faktus nurodoma į šalies vidaus, Honkongo ir Taivano ekspertų publikacijas kinų kalba. Kitas požiūris remiasi retai viešinamų Kinijos memorandumų ir vidaus politikos dokumentų analize. Taip kyla nauja vertinimų ir debatų banga – dėmesys yra nukreiptas į Kinijos užsienio politiką ir socialinės atskirties problemas valstybėje. Vis dažniau yra kartojama mintis apie „dūstančią“ ir „kurstančią“ Kinijos valdžią bei jos užsienio politiką, kylantį marksizmo ir *Mao* ideologinį paveldą joje³⁹. Masačusetso technologijos instituto profesorius *Yasheng Huang* savo studijoje⁴⁰ atkreipia dėmesį į kainą, kurią moka kinų tauta už galimybę vadintis fenomenu, ir teigia, kad Kinija yra dvilypė valstybė. Viena pusė – tai urbanizuotą ir valstybės kontroliuojamą gyvenimą turinti tautos dalis, kita – rezonuojanti, nuo smulkaus verslo priklausanti kaimiška tautos dalis, kuri prasta gyvenimo kokybe, augančiais mokesčiais „finansuoja“ urbanizacijos augimą. Pasak *Yasheng Huang*, socialinė atskirtis ir skurdas Kinijos provincijoje nerodo tendencijų nykti. Tai patvirtina, pavyzdžiui, faktas, kad 2000–2005 metais, kai buvo masiškai uždaromos mokyklos ir ligoninės kaimo vietovėse, neraštingų suaugusių kinų skaičius padidėjo 30 milijonų.

Iki šiol akademikai nesutaria, kur glūdi atskirų valstybių ar visuomenės grupių skurdo priežastis. Visas žinomas teorijas bandoma skirstyti į tris grupes: pirmoji apima teiginius, kad vargstantieji tiesiog blogai dirba, ir tik efektyvi ekonomika gali juos išlaisvinti iš skurdo, antroji – kad vargšai neturi galios ir todėl yra išnaudojami, tad turi įgyti valstybinę valdžią, trečioji – kad jie yra patekę į ydingą skurdo ratą, kurį tik kažkas iš išorės gali nutraukti⁴¹. Tačiau modernių tiesioginių komunikacijų laikais atokiausiose vietovėse gyvenantiems žmonėms nesunku sužinoti apie kitų turtus ir privalumus, kuriuos teikia materialinė pažanga, ir skurdas nebėra priimamas kaip natūrali būseną. Kinijos situacija rodo, kad milijonų skurstančių žmonių viltys gyventi geriau, kitaip lūkesčiai, negali būti vadinami racionaliais – jie pralenkia visuomenės galimybes paversti viltis

³⁹ „China Analysis: 19“, *European Council on Foreign Relations, Asia Centre, Sciences Po*, <http://www.centreasia.org>, 2008 08 14.

⁴⁰ Huang, *Yasheng*, *Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State*, Cambridge University Press, 2008, p. 368.

⁴¹ Manoma, kad pirmasis tokią skurdo priežasčių klasifikaciją pasiūlė Ragnar Nurkse (žr.: R.Gilpin, *Tarptautinių santykių politinė ekonomija*, „Algarvė“, 1998, p. 487).

tikrove, galima sakyti, tėra žmonių elgsenos dėsningumas⁴². Tačiau didžiųjų skaičių dėsnis, kai kalbame apie socialinės atskirties problemas ir galimą nepasitenkinimo bangos jėgą, tampa labai aktualus. Kita vertus, Kinijos politinio elito ideologijos dalimi yra manipuliavimas materialinės gerovės vizija, kaip ir siekis demonstruoti pasauliui visuomenės modernumą ir finansinį klestėjimą, socialinės atskirties problemas netiesiogiai ignoruojant. 2008 m. pirmoje pusėje Pekino olimpinių žaidynių faktas buvo minimas prilyginant jį 1936 m. atvejui, kai olimpinės žaidynės įvyko nacistų valdytame Berlyne. Tačiau publikacijose, viešinančiose Kinijos valdžios atstovų ir atskirų gyventojų nuomones, buvo skelbiama, kad tokia analogija tėra dar vienas suirzusių vakarų priešų bandymas sumenkinti nenumaldomą Kinijos galios augimą⁴³.

Paprasti keliautojai, kuriuos tiesiog žavi šimtametės Kinijos religijos, kultūros bei medicinos tradicijos, pastebi paprastesnes, glaudžiau su tikrove susijusias „olimpines“ permainas⁴⁴. „Kažkur anapus“ atsidūrė milijonai žmonių, neturinčių tapatybės dokumentų, be išsilavinimo ir socialinių garantijų, kilusių iš skurdžių provincijų, darbo jėgos perpildytų kaimų nederlinguose kraštuose. Visi jie – 1949 m. pradėtos marazmatinės šeimos planavimo politikos rezultatas⁴⁵. Jūs pakeitė 500 tūkst. besišypsančių paslaugių „savanorių“, valstybės mobilizuotų talkinti svečiams žaidynių metu.

Panašu, kad išsklaidytoji žmonių masė, kuri neoficialiais skaičiavimais siekia 200 mln., nepatenka į Kinijos vyriausybės skelbiamą „harmoningos visuomenės“ sukūrimo planą, kuris, žadama, bus įgyvendintas iki 2020 m. Pastarasis planas skirtas kitiems milijonams kinų – tiems, kurie vadovaudamiesi dvigubais standartais, liberaliosios vakarų demokratijos pasiekimus skelbia suklastotais, kaltina industrinių šalių verslininkus perkėlus į šalį taršius gamybos procesus, o dabar kėsinantį į „naujųjų“ kinų teisę mėgautis nuosavais automobiliais ir judėjimo laisve. Į harmoningos visuomenės kūrimo planus, be abejo, nepatenka tiek nacionalistinio pobūdžio, tiek ekonominių priežasčių išprovokuoti incidentai. Paskutiniai paskelbti duomenys apima tik devynis 2006 m. mėnesius ir teigia protesto akcijų ir incidentų skaičių sumažėjus 22 proc., jei lygintume su ankstesniais metais. 2004 m. Kinijoje įvairių protesto akcijų ir incidentų buvo priskaičiuota per 74 tūkst., kai 1994 m. jų buvo tik 10 tūkst.⁴⁶ Antivakarietiški nacionalizmo protrūkiai, į protestų akcijas įtraukiantys milijonus kinų šalyje ir už jos, tampa savotiškai naudingi vyriausybei, kuri gali demonstruoti pasauliui, jog moka ir gali suvaldyti mases, ir nacionalinei biurokratijai, garsėjančiai korupcija ir ypatinga leidimų-draudimų sistema.

Tris dešimtmečius Kinijos vyriausybei pavyko išlaikyti savo galias, kai piešdavo tautai ekonominės gerovės viziją. Milijonai kinų jau dabar mėgaujasi

⁴² Hirschman, Albert, *Essays in Trespassing: Economics to Politics and Beyond*, New York: Cambridge University Press, 1981, p. 62.

⁴³ „China’s dash for freedom“, *The Economist*, 2 August, 2008, p. 11.

⁴⁴ Dikčius R., „Geltoni raguočiai“, *Istorijos*, 2008 m. rugpjūtis, Nr. 8, p. 80.

⁴⁵ Pavyzdžiui, *Mao Zedong* skelbė šūkį „Kuo mūsų daugiau, tuo mes stipresni“, vėliau buvo nustatyta „vieno vaiko politika“, privertusi valstietes gimdyti ir auginti vaikus nelegaliai.

⁴⁶ „A lot to be angry about“, *The Economist*, 3 May, 2008, p. 61.

susikurtu gyvenimo būdu, apie koki jų tėvai net nesvajėjo. Tačiau „naujųjų“ kinų protams reikia naujų inspiracijų, ir vyriausybė sukūrė naują strategiją – pažadėjo, kad jų šalis atgaus „teisingą“ vietą pasaulio ūkio centre. Deja, kaip rodo istorija, bet koks nacionalizmo didinimas dažniausiai atsigręžia priešu ir į šalių vyriausybes.

Vietoj apibendrinimo

Dabartinė KLR ekonominės, politinės ir kultūrinės-civilizacinės įtakos zona paneigia svarbiausią politinės ekonomijos teiginį, kad nacionalinių valstybių ir politinių sienų pasaulyje yra neišvengiami konfliktai, kai kylančios valstybės bando įveikti egzistuojančius barjerus. Kinų tauta, aktyviai rodydama pasauliui, jog siekia atkurti teisingumo principą hierarchinėje visuomenėje ir susigrąžinti anksčiau turėtą galią regione bei pasaulyje, per savo nacionalinę ir regioninę biurokratiją nuosekliai realizuoja toli siekiančią viziją. Didžiulė investavimo programa, kuriai yra subrendusi Kinijos ekonomika, ir pasaulyje susidaręs finansinio kapitalo perteklius, kuris paprastai ieško vietų, kur gali pasiekti didžiausią ribinį pelningumą, atitinka kinų racionaliuosius lūkesčius. Suvokusi moderniausio ekonomikos multiplikatoriaus – infrastruktūros plėtros – galimybes, Kinijos nacionalinė biurokratija ir toliau galės naudotis užsienio investicijų privalumais, administraciniais ir politiniais sprendimais nukreipdama jas į sritis, kurios geriausiai tenkina jos pačios interesus. Kinijos vyriausybė galės sėkmingai valdyti milijardą viršijančios tautos protus ir darbo vaisius, efektyviai manipuliudama kognityviniu disonansu aiškinama įvaizdžio instrumentų galia. Todėl visai tikėtina, kad Kinijai pavyks pasinaudoti didžiuliu „atsilikusios šalies“ pranašumu – galimybe peršokti atskiras ekonominio vystymosi stadijas ir taip pralenkti bet kurią pramoninį lyderį.

Tokią prielaidą provokuoja 2008 m. pasaulio finansinės krizės ištakų ir galimų pasekmių analizė: tampa aišku, kad reikia tikėtis milžiniškų skolų ir bankų nacionalizavimo, ilgalaikės recesijos tiek JAV, tiek Europos valstybėse, nes ketvirtį amžiaus šios valstybės suvartodavo žymiai daugiau nei gamino ir nesuvaldė deficito problemų. Komunistinė Kinija „dirbo“ pelningai, taupė ir kaupė turtą. Dabartinė finansinė sumaištis atveria jai galimybę sukauptus pinigus sėkmingai investuoti Vakarų rinkose – pervesti savo dolerinius rezervus, pavyzdžiui, į JAV aktyvus, taip mažiausiai nekenčiant nuo pasaulinės gamybos mažėjimo, palaipsniui pakeisti pasaulio jėgų santykį ir taip perimti pasaulio galios estafetę. Tačiau prognozuojant nevalia ignoruoti ekonomikoje svarbaus žodžio „jeigu“... Pavyzdžiui, eksportuojamos prekės darys poveikį infliacijos pokyčiams visame pasaulyje, jeigu dėl įvairių administracinės kontrolės priemonių vidaus kainos ir darbo užmokestis Kinijoje augs žymiai lėčiau nei visame pasaulyje. 2008 m. suaktyvėjęs vidaus paklausos augimas ir toliau veiks Kinijos BVP augimą, jeigu iki šiol vis dar neaiškus pajamų pasiskirstymas

nesustiprins ir taip ryškios socialinės įtampos šalyje. Pagrindinį ekonomikos augimo stimuliatorių – užsienio investicijas – Kinija išlaikys tik tuo atveju, jei ryškėjančio ekonominio nacionalizmo priemonėmis demonstruojamas nacionalinės biurokratijos siekis turėti viršenybę prieš regionų biurokratus ir tarnauti galingoms įtakos grupėms ims akivaizdžiai nykti.

Išsamesnė skaičių ir faktų analizė, neabejotina, padėtų suformuluoti ir daugiau prielaidų bei hipotezių, leidžiančių suabejoti kylančia Kinijos ekonomikos galia. Pavyzdžiui, tai augantis gyventojų skaičius: jei 2040 m. Kinijos ekonomika pagal kai kuriuos rodiklius ir susilygins su JAV ekonomika, tai sukuriamos pajamos vienam gyventojui tesieks $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{3}$ amerikiečių lygio. Antra, tiek Vakarų Europos, tiek JAV ekonomikos jau yra „ligotos“, o plintantis užkratas neišvengiamai turėtų sumenkinti ir Kinijos ekonomikos rodiklius. Trečia, rimta ir aštrėjančia problema yra Kinijos visuomenės, deklaruojamo socializmo ir rinkos santykių nesuderinamumas, apie kurį kalba net šalies lyderiai⁴⁷. O dėl senkančių naftos išteklių pačioje Kinijos teritorijoje, spartaus industrializacijos, urbanizacijos, žmonių populiacijos augimo ir ekonominio vystymosi tempų, Kinijoje ir toliau aštrės energetinio saugumo problema. Juk gresiantys žaliavų tiekimo sutrikimai, staigus išteklių kainų pakilimas ne tik rimtai pažeistų Kinijos ekonomiką, bet dar paaštrintų socialines problemas ir išprovokuotų neramumus, galinčius susilpninti valdančiosios komunistų partijos įtaką.

2008 m. rugsėjis

⁴⁷ Hu Jintao, „Building harmonious socialist society“, *Speech at the Special Discussion Class for Principal Leading Cadres*, Xinhua, 2005 06 30.